

Lars Vissing

Staten og dens metaforer (*)

Introduktion

Landene i den Tredje Verden efterligner ofte den vestlige verdens politiske fortid. Ord som *Stat* og *Nation* fremføres ofte som dæknævne for stammemæssige strukturer. Og fordrivelse af rivaliserende høvdinge betegnes som revolutioner.

I vor kulturelle sfære er den accepterede betydning af ordet revolution en voldsom og afgørende forandring i statens administration. Det skal bemærkes, at genstanden for denne metafor (*revolutio*) i sig selv er et billede, en ny metafor; det mekanistiske og kosmologiske billede *revolutio* repræsenterer - ligesom staten og dens historiske forløbere (*Res publica*) - en abstraktion, en fiktion. Hensigten med alle metaforer er at give det immaterielle form ved hjælp af billeder. Anvendt systematisk kan de endog monopolisere hele sektorer og derved udelukke andre billeder og dermed andre fortolkninger af en given realitet. I statens tilfælde bliver risikoen for at miste fodfæste i dette spejlkabinet indlysende, når administratoren erkender, at der ofte - ud fra et strengt fagligt synspunkt - ikke er meget bag disse billedlige udtryk. Dem, der styrer staten, kan let overtales til at indrømme, at staten ikke er en tænkende enhed, knap et sæt regler og normer, ofte bare en ramme for politisk magtudøvelse. Og et middel måske - men kun ét blandt mange - til at opretholde og sprede ideologi.

Et indledende element i analysen af revolutionsbegrebet kunne være statens eget billedsprog. Før vi vender os mod de billedlige forestillinger, der dækker over de forskellige begivenheder og hændelser, som kan påvirke staten, kan vi betragte statens egen konsistens og form. Hvorledes fremtræder de successive, eksemplariske versioner af den forestilling, hvori herskende dynastier, partier, den politiske autoritet og det kollektive som sådant ser sig selv? Har disse metaforer en historie? Og hvilke virkninger har dette billedsprog på metaforer, der vedrører ændringer i statens form og natur, indbefattet den specifikke kategori *revolution*?

(*) Nærværende tekst er en revideret udgave af en forelæsning på UCLA's seminar *Revolutions in Comparison*, Los Angeles, juni 1988.

Af analytiske årsager refererer jeg først og fremmest til to perioder: Den ene er den italienske renaissance, som er ansvarlig for formulering af begreberne stat og revolution. Den anden er den tidlige franske positivisme, særlig Claude-Henri de Saint-Simon og Auguste Comte. Positivismen ligger historisk nær den franske revolution, men er allerede placeret i et andet perspektiv. Det særlige, positivistiske tidsbegreb får dets eksponenter til at anskue de forskellige revolutionære forløb inden for rammerne af en politisk historie, som allerede anses som fuldført: et afsluttet kapitel, som kan overskues ud fra det 19. århundredes panoptikon-model og bjergtoppen, som er positivismens foretrukne variant af det samme grundbillede. Også det faktum, at vores videnskab er en direkte arv fra positivismen, gør disse billeder til et interessant spørgsmål.

1. Strukturer

Det er en kendsgerning, at *revolutio* ikke er en fransk 'opfindelse' eller et novum i det 18. århundrede: Større hændelser angående stater er altid blevet beskrevet gennem metaforer, som anvender cirklen. Kurven, cyklusen er hovedtræk af græsk og latinsk tradition på dette område. Forestillingen om en cyklus, om mulighederne for at vende tingene på hovedet, kan også udtrykkes ved metaforer af pendultypen. Eksistensen af én type politisk magt udelukker midlertidigt en anden. Den klassiske opfattelse af politisk historie, som f. eks. formuleret af Aristoteles, bygger på sådanne binære modeller. Den pendulære eller cykliske bevægelse er synlig selv i sammensatte billeder. Platon kaldte sammenføjnngen af samfundets heterogene elementer for en væveproces. Staten opnår eksistens som kollektiv ved sammenfletningen af islæt og kædegarn. Men staten sammenlignes også med et skib, og statsmanden med en styrmand; eller med et korpus, der tilses af en læge.

Væve-billedet er ikke en vilkårlig metafor. Adskillige af de klassiske politiske systemer var indrettet på bekæmpelse af de åbenbare farer ved den pendulære, eller cykliske tendens. Fordelingen af *potestas regia* på to konsuler er ét eksempel fra Rom. Republikken er, med sine to konsuler, en slags institutionelt neutraliseringsmiddel over for de konkurrerende politiske kræfter og sociale klassers respektive ambitioner. Imidlertid virker dette middel ikke altid tilfredsstillende. Til tider lykkes det én af de involverede parter at omgå systemet og give sine ambitioner institutionel form. *Decemviratet*, *triumviratet* er eksempler på sådanne justeringsmæssige forholdsregler. Da Octavian til sidst overtager styret, giver han ikke alene efter for autokratiske fristelser. Hans sigte er også konservativt, gearret til restauration snarere end til revolution i disse ords senere betydning. Han ønsker at stadfæste marginaliseringen af senatorklassen og forhindre yderligere pendulbevægelse i at opstå inden for systemet.

Den fragmentering af den politiske magt som pågår mellem de sidste initiativer

for en *renovatio* og slutningen på feudal-tiden har også indflydelse på de måder, hvorpå man opfatter ændringer af statens form og natur. Først da staten dukker op igen bag de teleskopiske strukturer i den feudale *Christianitas*, bliver nye metaforer åbenbare og operative i politisk teori. Den italienske renæssance er særlig relevant i den henseende. Fra Giustinian og Guicciardini over Machiavelli og Goro Gheri til Giannotti bemærker man, at ordet *stat* dækker over dobbelttydig eller endog flertydig semantik. Mange gange er den tæt på betydningen af *stat* i dag. I andre tilfælde betyder *staten* den siddende herskers rang, hans status som sådan. En tredje kategori kan identificeres gennem synonymerne for *staten*. I dette område er der mange muligheder. *Stat* kan betyde *ordo*, men også *governo*. I Firenze er *Stato* elastisk: den kan strækkes, presses og formes alt efter de forskellige brugeres formål. Den florentinske *Stato* kaldes *largo*, når byens familier er repræsenteret i vidt omfang, snæver, *ristretto*, når en mindre gruppe får - eller bemægtiger sig - et vist monopol. Sandheden er selvfølgelig, at *Stato* endnu ikke dækker et autentisk, specifikt begreb, selv om en udvikling hen imod den moderne betydning er åbenbar, selv inden for den korte periode fra slutningen af det 15. århundrede til Giannotti. Men der er stadigvæk ikke noget ganske klart statsbegreb, ingen *res communis* over og bagved de politiske kræfters eller de sociale klassers evne til at få deres interesser afspejlet i regeringsstrukturen. Denne elasticitet, ordets manglende evne til at blive et fuldgældigt begreb, bør genkaldes, når man betragter den anden renæssance-opfindelse, *revolutionen* (*rivoluzione/ rivolgimento*). Ordets kosmologiske oprindelse bør ligeledes erindres, når man analyserer dets politiske betydning. Fortolkningen af større revolutionære hændelser i historien - som f. eks. den franske revolution - ville blive forkert, hvis den blev knyttet til *rivoluzione* i dette ords oprindelige betydning. De tilgængelige kilder viser tydeligt, at brugen af den cykliske metaforik i *revolutio* stemmer overens med en faktisk virkelighed: at holde citadellet eller at være *fuoruscito*, at være inden for eller uden for murene, eksileret eller ekskluderet. Metaforerne i *rivoluzione* og *rivolgimento* afspejler denne idé på hensigtsmæssig måde.

Men dette eksempel er også symptomatisk for en given periode og for en given kulturel sfære: perioden ville kunne anskues gennem de flydende betydninger af termen *stat*; den kulturelle sfæres betydning bliver synlig gennem den opdukende stats vanskeligheder med at repræsentere det kollektive. Selv i perioder domineret af republikansk tænkning er der en åbenbar latinsk tendens til at gøre staten til et "tredje parti" - en *res publica* (ikke en *res communis*), som kan overtages successivt af partierne, af oligarkerne (*pochi, ricchi, nobili, grandi*) eller af de mange (*popolani*).

Den gradvise accept af *staten* ved siden af, bag ved eller over den siddende hersker sker op igennem det 17. og 18. århundrede. *Stat* bliver mindre og mindre

synonym med *regime*, med *rang*, *status* eller *effektiv autoritet*. Staten opnår massiv soliditet. Den opfattes ikke længere som en genstand, der kan forandres, som et objekt for *mutamenti*. Således kan den ene herskers "stat" ikke længere erstattes af hans politiske modstanders "stat": Staten får sin egen identitet, til dels som et bureaukrati, som et administrativt system. Den kan skifte hænder uden nødvendigvis selv at blive ændret. Grunden er således lagt for statens fremtidige autonomi, for dens associering med en maskine, og de nødvendige konsekvenser som formuleret af Malaparte i dette århundrede. I *Technica del Colpo di Stato* bliver overtagelsen af staten et job for en ingeniør.

Men statsmetaforerne udskiftes ikke. Én billedkategori understreger behovet for systematisk handling. Den anden fremhæver nødvendigheden af ubegrænset pragmatisme. De to kategorier kunne stadig ses side om side i det 18. århundredes politiske og diplomatiske håndbøger, og ligeså i den periode, vi hovedsageligt refererer til. Selv konstitutionalisten Rousseau, der altid tog sigte på systematiske løsninger, sammenligner statsmanden med en læge og samfundet med en krop. Gennem hele denne referenceperiode betragtes staten og statshandlinger, på kontradiktorisk måde, som en opgave for systematikere og pragmatikere.

Men noget sker alligevel, på den anden side af den franske revolution. Et lille udsving. Hos Machiavelli blev bjergtoppen systematisk modstillet dalen. Disse metaforer udtrykte relativitet, polaritet og bilateralisme på det politiske område. Dene ene part formodedes at observere den anden. I begyndelsen af det 19. århundrede gør den positivistiske forestilling om den totale synlighed en ende på denne bilateralisme.

2. Tid

Der finder en analog udvikling sted med hensyn til opfattelsen af den politiske tid. Oprindeligt var politisk tid cyklisk. I det 17. og 18. århundrede førte udviklingen i videnskaberne hen til den idé, senere stadfæstet af positivismen, at historien er lineær. En anden faktor er selve den politiske proces: Bureaukратиernes og monarkiets træghed befæster forestillingen om staten som en ubevægelig enhed.

Denne dobbelte udvikling skaber udgangspunktet for en ny semantisk investering i termen *revolutio*. På den ene side bliver enhver alternativ handling inden for det politiske system umulig. På den anden side elimineres cyklisk tid.

I den politiske virkelighed kan den teoretiske og praktiske håndtering af modsatrettede tendenser herefter kun antage form af et brud mellem et tidligere system og det nuværende. Med Tocqueville bliver det klart, at resultatet hovedsageligt har politisk, metaforisk og teoretisk betydning. *L'ancien régime* har allerede, inden for sine egne rammer, gjort en del forberedende træk. Den postrevolutionære

tionære periodes socio-økonomiske realitet blev på passende vis forberedt før 1789. "Revolution" i moderne betydning er derfor ikke nødvendig som instrument i denne sammenhæng. Men den lineære tid skaber andre behov. Blandt disse: an-skueliggørelsen af bruddet med fortiden. Den vigtigste opfindelse, der udspringer af dette behov, er revolutionen i moderne betydning. Med reinvesteringen af begrebet sættes der et afgørende skel mellem fortid og nutid. Hvad angår det lineære tidssystem, som også inkorporeres i den tidlige positivismes fundamenter, så skaber det grundlaget for en af vore egne misforståelser.

3. Fremskridt

En arv fra den franske og de følgende revolutioner er usikkerhed med hensyn til afgrænsning af de områder, hvor fremskridtsbegrebet er egnet eller bare anvendeligt. For middelalderen og renæssancen var der ingen tvivl i den henseende. Den verdslige magts natur gjorde, at man ikke kunne forvente andet end en varierende kalibrering af interesser fra den kant. Alene af den grund - og bortset fra at ideen om fremskridt da er en anakronisme - ville enhver anvendelse af en lineær tidsmodel have været udelukket for denne periode. I den verden, som de spirituelle autoriteter repræsenterer, er fremskridt imidlertid et operativt begreb og den lineære tid både en forudsætning og en målsætning. Kirkereformen i det 16. århundrede tenderer mod at bringe forvirring i denne - grundlæggende sunde - skelnen mellem verdslig magt og gejstlig magt. 250 år efter Reformationen udvisker den franske revolution yderligere denne sontring. Og denne gang udnyttes mulighederne for at frembringe begrebsmæssig og almindelig forvirring bedre. Den franske revolution befæster den lineære tid og de begreber, hver enkelt af disse sfærer står for, men eliminerer samtidig de tilbageværende elementer af sontringen mellem verdslig og gejstlig magt. Virkningerne af denne vigtige begivenhed er vedblivende store, selv i dag. De har gjort det muligt for politiske partier - blotte repræsentanter for specifikke, regionale, sociale interesser - at knytte deres initiativer til ideen om fremskridt, som tidligere kun var mulig i en ideernes verden. Moderne demokrati er grundlagt på den slags sammenblandinger. De er så meget desto mere paradoksale som vores politiske systemer har genindført et rimeligt mål af cyklisk tid.

Men det almindelige verdslige perspektiv forbliver lineært. Man tror stadig på muligheden for fremskridt, i politik og andre steder. Måske fordi sammenblandingen af verdslig og gejstlig magt er for komplet til at tillade genindførelsen af den eneste tidsmodel, der passer til politik, nemlig den cykliske.